

Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: основні етапи розвитку

Автор розглядає основні етапи розвитку культурно-просвітницької діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 90 років її існування.

За 90 років існування НБУВ пройшла декілька етапів розвитку, пов'язаних із суспільно-політичними та культурними чинниками, що визначили становлення та розвиток культурно-просвітницької діяльності.

Перший етап – створення Національної бібліотеки Української держави, коли відбулося визначення та теоретичне обґрунтування інформаційної та культурно-масової діяльності Національної бібліотеки Української держави, а культурно-просвітницька функція, за визначенням Г. П. Житецького, була означена дуже широко, вона ґрунтувалася на необхідності залучення до соціокультурного простору знання про бібліотеку та її фонди, про книжкову спадщину як фактор розвитку культури й мови українського народу та народів світу. Крім того, передбачалося залучити й наукове знання до впливу на культурні процеси в суспільстві, оскільки знання, що міститься в книзі, є підґрунтям не лише для соціально-економічного, а й духовного становлення української держави та її укріплення. Бібліотека як осередок «розумової культури» розглядалася її фундаторами головним елементом культури суспільства в широкому контексті. Відповідно й форми інформаційної та культурно-масової роботи на етапі становлення були сконцентровані на пропаганді фондів шляхом публікації інформації у пресі та часописах, а з отриманням приміщень почалася й виставкова робота.

Другий етап – розвиток бібліотеки в 1920 – кінець 30-х років під егідою ВУАН, поступовий перехід до масових форм роботи з читачем на засадах ідеологічних принципів радянської влади, передусім, виставок, лекцій, що тісно ув'язувалося з поняттям «виховання» народних мас, керівництва читанням широких прошарків населення, тому створюються підрозділи масової роботи, що ведуть культурно-просвітницьку діяльність. У 20-х роках у працях Д. А. Балики були спроби поєднати функції національної, наукової бібліотеки з завданнями радянської

влади щодо політичного виховання мас, однак, це закінчилося втратою ідейних засад національної бібліотеки.

У цей час до напрямів діяльності сектору масової роботи було включено роботу кабінету бібліотекознавства і книгознавства, а також підготовку кадрів і проведення екскурсій.

Вплив на культурний розвиток народу, разом з тим, залишився також серед завдань бібліотеки. Це завдання стосувалося пропаганди українських та світових класиків літератури, дозволених радянською владою та цензурою, поширення творів літератури, музичної культури, пропаганди нових видань, підготовки виставок до ювілейних дат тощо.

Після реформи в Академії наук у 1933–1934 рр. бібліотека втратила значення національної й набула статусу наукової академічної й отримала назву Бібліотека Академії наук УРСР (далі – БАН). Науковий статус бібліотеки вимагав розгортання популяризації наукових знань, тому наукові тематичні виставки стали поступово впроваджуватися як головний вид виставкової діяльності.

Третій етап – період Великої Вітчизняної війни, коли основним змістом культурно-просвітницької діяльності стала інформаційна підтримка науки та виробництва для перемоги, а в післявоєнний період – реконструкція народного господарства та розвиток інформаційної та культурно-масової роботи (1941–1948).

Четвертий етап – післявоєнний період з 1948 до 1964 рр., коли ДПБ виконувала функції публічної бібліотеки і поєднувала їх з функціями наукової бібліотеки. Перевага культурно-масової діяльності з орієнтуванням на масового читача проявилася в домінуванні суспільно-політичної проблематики у виставковій діяльності, яка набула значення основної форми культурно-масової роботи, лекціях та екскурсіях.

Крім інших завдань, було також передбачено організацію «керівництва читанням», що означало вплив на масового читача щодо напрямів та кола читання, впровадження диференційованого обслуговування, зокрема виокремлення масового читача, з одного боку, учених та спеціалістів – з іншого. Подвійна практика обслуговування не могла не вплинути на її якість.

«Відлига» відіграла позитивну роль у тематиці виставок, у підготовці інформаційних видань, зокрема бібліографічних покажчиків у галузі культури, розширила форми інформаційної та культурно-масової діяльності – лекції в народних університетах, бібліографічні покажчики культурологічного змісту, читацькі конференції, які ввійшли надалі до арсеналу культурно-просвітницької роботи. З початку 60-х років у практику культурно-масової діяльності бібліотеки впроваджені виставки

нових надходжень, тематичні виставки, присвячені актуальним питанням розвитку науки і культури, важливим датам, які організовувалися безпосередньо в читальних залах. Цілком закономірно, що найбільша кількість загальних виставок у цей період була присвячена ідеологічній тематиці: рішенням партії та уряду, ювілейним датам політичних діячів та розвитку соціалізму в країні. Водночас збільшується й проблематика з української історії, літератури, мистецтва.

До культурно-просвітницької діяльності дедалі частіше стали долучатися бібліографи. Оголошена як основна рекомендаційна бібліографія була спрямована на підготовку бібліографічних покажчиків, адресованих передусім масовому читачу з метою допомоги в освоєнні знань у галузі потреб виробництва, економічного та сільськогосподарського розвитку країни, а також популяризації соціалістичної науки, культури, літератури, що передбачалося використовувати в педагогічній діяльності, навчанні, пропаганді та культурній діяльності країни. Рекомендаційна бібліографія стала найважливішим засобом керівництва читанням та пропаганди книги.

На масовий відділ було покладено завдання проведення масово-пропагандистської роботи. Ця робота координується з іншими установами культури. Поєднання обслуговування масового читача та науки було тимчасовим і вимагало від колективу бібліотеки значних додаткових зусиль. Проте цей досвід мав і позитивне значення, оскільки впливав на вдосконалення форм і методів бібліотечно-бібліографічної роботи й культурно-просвітницької діяльності зокрема. ДПБ розглядалась як академічна установа, що забезпечує не лише розвиток природничих і технічних наук, а й суспільних наук і відіграє важливу роль у пропаганді суспільно-політичного знання.

Із середини 50-х років і до другої половини 60-х років відділ масової роботи знову був реорганізований у сектор. У цей період не тільки організовуються книжкові виставки, а й починаючи з 1959 р. активно проводиться лекторська робота спільно з товариством «Знання». На початку 60-х років простежується тенденція активного зростання науки, удосконалення диференційованого обслуговування й поступового переходу на пріоритетне обслуговування науковців і наукових установ.

П'ятий етап – 1965–1991 рр. Бібліотека працює як ЦНБ АН УРСР. Цей період у сфері культурно-масової діяльності відзначався посиленням наукового змісту пропаганди фондів, що, безумовно, було пов'язано з отриманням наукового статусу бібліотекою та розвитком наукового напрямку з історії культури, передусім, книжкової. Від культурно-масової діяльності, яка використовує форму роботи із широкими колами

народних мас переважно в контексті народного просвітництва, бібліотека трансформує до культурно-просвітницької, яка базується на ґрунтовному науковому вивченні фондів та залученні цього знання не лише до суто наукового, а й соціального обігу в науково-популярній формі. Цим завданням відповідав зміст виставок, лекцій, екскурсій, читацьких конференцій, завдання науково-бібліографічної популяризації знань, інформаційно-консультаційна та частково – інформаційно-довідкова робота. Сектор масової роботи, який існував у складі відділу обслуговування, проводив цю роботу, спираючись на діяльність багатьох відділів бібліотеки, і тим самим забезпечував інтеграцію здобутків бібліотеки та її культурно-просвітницької та науково-інформаційної діяльності.

У цей період культурно-просвітницька робота набула наукових засад, які спиралися на глибоке вивчення культурних процесів у суспільстві, а наукова популяризація книги стала формою її репрезентації не вузьким прошарком населення, а всьому суспільству. У цій діяльності новоствореному відділу інформаційно-масової роботи відводилася не лише виконавча, а й координуюча роль, оскільки в процесі пропаганди книги та культури брали участь наукові та виробничі підрозділи бібліотеки. Відділ істотно збагатив свою діяльність, вивів її на новий науково-інформаційний рівень, упровадив у діяльність багато нових форм та методів такої діяльності.

Шостий етап – 1992–2000 рр. Із здобуттям незалежності відбувається підвищення ролі бібліотек у суспільстві та їх розвиток у контексті нового соціально-культурного виміру українського суспільства. Культурно-просвітницька діяльність бібліотеки набуває фундаментального значення як для бібліотеки загальнонаціонального рівня, що повертається до тих принципів, які були закладені фундаторами в 1918–1919 рр. Вона істотно вдосконалює форми та методи роботи. Визначається новий зміст поняття культурно-просвітницької функції.

Важливу роль відіграє створений у 1992 р. Культурно-просвітницький центр, основними напрямками діяльності якого стали: виставкова діяльність, проведення конференцій, читань, нарад, семінарів, організація екскурсій, проведення творчих зустрічей, літературних та музичних вечорів, проведення комплексних заходів, організація діяльності клубів та лекторіїв, презентація нових книг та виставок, публікація інформаційних та рекламних видань, каталогів виставок, культурний обмін виставками з країнами близького і далекого зарубіжжя, організація хронік подій, інформації про видання, каталоги виставок, події та заходи в онлайн-режимі на сайті бібліотеки. Національна бібліотека дедалі більше перестає бути тільки місцем зберігання друкованих видань із

просвітницькими функціями. Вона переростає в культурно-інформаційний центр, що активно включається в соціогуманітарний контекст суспільства.

Виходячи з функцій національної бібліотеки, культурно-просвітницька діяльність НБУВ активізувалася й набула важливого значення в культурному житті країни. Тривало співробітництво з міністерствами, відомствами України, творчими спілками, громадськими та політичними організаціями, посольствами та іноземними представництвами у країні щодо питань організації спільних культурних заходів. Культурно-просвітницька діяльність істотно збагачується. У бібліотеці діють виставкові зали та арт-галереї, де поєднується репрезентація книжкового фонду бібліотеки і творів образотворчого та фотомистецтва, тим самим виставляються книжкові фонди і відповідний їм історико-культурний візуальний ряд.

В активній діяльності щодо популяризації історико-культурних фондів бібліотеки, розкритті універсальних фондів НБУВ брали участь усі спеціалізовані підрозділи бібліотеки. НБУВ видала понад 40 фундаментальних каталогів та покажчиків, що розкривали унікальні фонди бібліотеки, заповнювали лакуни в знанні про книгу як фактор культури, проводила пропаганду її діяльності, знайомила з історією, сьогоденням та перспективами наукової, бібліотечно-інформаційної, видавничої та культурно-просвітницької діяльності бібліотеки.

Сьомий етап – початок ХХІ ст. відзначений розвитком інформатизації, електронних ресурсів, цифрових технологій, які розширюють можливості культурно-просвітницької діяльності, надають необмежені можливості представлення діяльності бібліотеки в Інтернеті, формування культурно-інформаційних ресурсів та підготовку оперативної інформації, у тому числі організація хронік подій, інформації про видання, каталоги виставок, події та заходи в онлайн-режимі на сайті бібліотеки. Основний напрям діяльності – використання своїх фондів для науково-просвітницької діяльності. Національна бібліотека перестає бути тільки місцем зберігання друкованих видань із просвітницькими функціями. Вона переростає в культурно-інформаційний центр, що активно включається в соціогуманітарний контекст суспільства. Це свідчить про трансформаційні перетворення культурно-просвітницької діяльності в культурно-інформаційну. Нові інформаційні технології істотно змінюють діяльність та функції бібліотеки. З'явилися нові можливості інформаційної роботи через бібліотечний портал, де організований спеціальний розділ щодо важливих подій у житті бібліотеки, публікуються виставки онлайн, каталоги, фотоінформація тощо.

Важливу роль у культурно-просвітницькій та культурно-інформаційній діяльності бібліотеки відіграли комплексні наукові та науково-просвітницькі заходи, на які було зроблено основний акцент за останні 10 років, що дало змогу уникнути другорядності і дріб'язковості в доборі тематики та позбутися малозначущих або застарілих форм у проведенні масових заходів різних рівнів.

Усе це створює неповторний імідж бібліотеки, яка сьогодні реалізує всі свої соціокультурні функції – народну, наукову, національну.

Список використаної літератури

1. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918–1941 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 1998. – 337 с.
2. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1941–1964 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2003. – 360 с.
3. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1965–1991 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2008. – 374 с.
4. *Захарова, Н. Б.* Виставочна діяльність Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського: до 80-річчя НАН України [Текст] / Н. Б. Захарова // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 88–92.
5. *Захарова, Н. Б.* Інформаційно-культурологічна діяльність Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР. 1965–1980 [Текст] / Н. Б. Захарова // Бібл. вісн. – 2009. – № 4. – С. 35–43.
6. *Захарова, Н. Б.* Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія становлення та розвитку (1918–1964) [Текст] / Н. Б. Захарова // Бібл. вісн. – 2007. – № 3. – С. 20–27.
7. *Захарова, Н. Б.* Роль виставкової роботи у виконанні Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського інформаційно-культурологічної функції в 1918–1964 рр. [Текст] / Н. Б. Захарова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Вип. 23. – К., 2009. – С. 60–81.
8. *Захарова, Н. Б.* Використання фондів у системі засобів реалізації культурно-просвітницької функції наукової бібліотеки [Текст] / Н. Б. Захарова // Дослідження фондів наукових бібліотек України: Сучасний стан та перспективи розвитку [перша наук. сесія Ін-ту бібліотекознавства, Київ, 29 жовт. 1992 р.]. – К., 1992. – С. 18–19.

9. *Захарова, Н. Б.* Дослідження культурно-просвітницької діяльності національної бібліотеки (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) [Текст] / Н. Б. Захарова // Розвиток бібліотечної науки, освіти, професії в умовах інформатизації суспільства: міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 16–17 травн. 2007 р. – К., 2007. – С. 68–70.

10. *Захарова, Н. Б.* Концепція культурно-інформаційної діяльності наукової бібліотеки [Текст] / Н. Б. Захарова // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті : міжнар. наук. конф., Київ. 12–15 жовт. 1993 р. – К., 1993. – Ч. 1. – С. 21–22.

11. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР [Текст]. – К., 1979. – 227 с.

12. *Zacharova, N.* Ukrainos Nacionalines Vladimiro Vernadskio bibliotekos kulturos ir svietimo veikla: [Культурно-просвітницька діяльність національної бібліотеки] // Tarp knygu (Серед книжок). – Vilnius, 2009. – Vasaris [Лютий]. – S. 12–13. – Литов.